

18. Сімонова І.П. Адміністративно-правове регулювання державно-службових відносин у контролюючих органах у сфері оподаткування. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2016. Вип. 1. Т. 3. С. 84–87.

19. Сімонова І.П. Державно-службові відносини в контролюючих органах у сфері оподаткування: поняття та ознаки. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2016. Вип. 37. Т. 3. С. 20–23.

УДК 342.5(477)

ЛИСЕНКО Ю.О.

### ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРЕДСТАВНИКА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті здійснено аналіз існуючих досліджень та нормативної бази стосовно юридичної відповідальності представників в адміністративному процесі. Запропоновано визначення юридичної відповідальності представника в адміністративному процесі. Визначено основні види дисциплінарної відповідальності. Обґрунтовано, що відповідальність представника в адміністративному судочинстві є вимогою соціуму.

**Ключові слова:** представник, адміністративний процес, відповідальність, дисциплінарна відповідальність.

В статье проведен анализ существующих исследований и нормативной базы по юридической ответственности представителей в административном процессе. Предложено определение юридической ответственности представителя в административном процессе. Определены основные виды дисциплинарной ответственности. Обосновано, что ответственность представителя в административном судопроизводстве является требованием социума.

**Ключевые слова:** представитель, административный процесс, ответственность, дисциплинарная ответственность.

The article analyzes the existing research and normative base in relation to the legal responsibility of representatives in the administrative process. The definition of the legal responsibility of the representative in the administrative process is proposed. The main types of disciplinary liability are defined. It is substantiated that the responsibility of a representative in administrative legal proceedings is a requirement of society.

**Key words:** representative, administrative process, responsibility, disciplinary responsibility.

**Вступ.** Особливе місце в адміністративному процесі посідають особи, які здійснюють захист прав та законних інтересів інших суб'єктів під час судової справи. Нині представники в адміністративному судочинстві розглядаються як самостійні учасники судового процесу, наділені відокремленим правовим статусом. Важливим елементом правового статусу представника є відповідальність за неналежне виконання своїх функцій та обов'язків в суді перед особою, яку він представляє.

Питанню відповідальності представника в судовому процесі присвячені роботи вітчизняних вчених, зокрема В.Б. Авер'янова, О.М. Бандурки, О.А. Банчука, Ю.П. Битяка, С.С. Бичкової, А.С. Васильєва, І.П. Голосніченка, Є.В. Додіна, Р.А. Калюжного, С.В. Ківалова, К.Г. Книгіна, Л.В. Коваля, В.К. Колпакова, Т.О. Коломоєць, В.В. Комарова, А.Т. Комзюка, Д.М. Лук'янця, О.І. Миколенка, О.М. Музичука, О.І. Остапенка, І.Я. Павлунки, М.М. Тищенко, С.Я. Фурси,

Ю.С. Шемчушенка та інших. Також під час вивчення цього питання слід звернути увагу на дослідження іноземних правників. Так, значний вклад в теорію юридичної відповідальності внесли такі вчені, як А. Barak, К. Calavita, Е. Posner, J.Raz, А. Бірман, Ж. Гірке, Л. Дюгі, Г. Еллінек, Р. Зом, Р. Іерінг, А. Тоном, Ф. Шталь та інші.

Проте в роботах дослідників висвітлено лише окремі аспекти відповідальності, а з огляду на зміни та реформування в нашій країні відповідальність представників в адміністративному процесі потребує детальнішого вивчення. Юридична відповідальність будь-якого суб'єкта має на меті попередження та недопущення протиправної поведінки. Слід звернути увагу, що одностайність у визначенні самого поняття «юридична відповідальність» на сьогодні відсутня.

**Постановка завдання.** Метою статті є дослідження особливостей юридичної відповідальності представників в адміністративному процесі.

**Результати дослідження.** Історично так склалося, що термін «відповідальність» суспільством сприймається як необхідність звітувати за вчинені особою дії, що призводить до визнання провини або негативних наслідків [1, с. 79]. На сучасному етапі розвитку правової науки юридична відповідальність розглядається також як різновид соціальної відповідальності, який закріплений на законодавчому рівні та дозволяє забезпечення юридичного обов'язку правопорушника зазнавати примусового позбавлення певних його цінностей [2, с. 149]. Вважаємо доцільним визначення відповідальності, яке надає Н.А. Меєрович. Дослідник визначає відповідальність як критерій цивілізованих суспільних відносин, що є одним із факторів, які гарантують цілісність та злагодженість у суспільстві. Відповідальність є важливим елементом для панування законності та правопорядку в державі [3, с. 172].

За філософським поглядом, юридична відповідальність охоплює соціологічну та філософську проблеми щодо співвідношення здатності та можливості особи бути суб'єктом своїх дій. Тобто відповідальність вирішує питання, що полягає в тому, чи може особа свідомо та добровільно виконувати вимоги та завдання, здійснювати вибір з моральною складовою, усвідомлювати правоту чи винуватість, досягаючи певних результатів своїми вчинками тощо [4, с. 403]. Однак теоретики в галузі права дещо по-іншому розглядають дане поняття. Так, в дослідженнях С.С. Алексєєва зазначено, що відповідальність зобов'язує певну особу зазнати заходів державного примусу чи покарання за скоєння правопорушення [5, с. 266]. Схожої думки дотримувались й інші правники, вважаючи відповідальність обов'язком особи зазнати позбавлення державно-владного характеру за правопорушення, що передбачено законом [6, с. 159].

Доречним, на нашу думку, є погляд вчених, які розглядають юридичну відповідальність як правові відносини між державою в особі державних органів та правопорушником, які виникають у разі вчинення правопорушення. У разі настання таких відносин на правопорушника покладається обов'язок зазнати відповідних, визначених законом, позбавлень та наслідків, які мають негативний характер [7, с. 543].

Загальна мета відповідальності в адміністративному процесі, на нашу думку, полягає у підтримці правового регулювання та забезпеченні правопорядку. Нинішній етап розвитку правової науки, асоціація України з Європейським Союзом лише збільшують значущість юридичної відповідальності в цілому та відповідальності представників, оскільки захищеність прав та свобод особи є визначальним в адміністративному процесі. Так, юридична відповідальність представників в адміністративному процесі може настати за двох підстав – юридичної чи фактичної. Юридична підстава настання відповідальності передбачає законодавчо-нормативне підґрунтя. Тобто це вид відповідальності, заснований на законодавчо закріплених варіантах поведінки, які слугують для соціального використання своїх прав громадянами, виконання ними обов'язків, як перед державою, так і перед суспільством та сприяють встановленню та застосуванню юридичної відповідальності за певну протиправну дію чи бездіяльність. А фактична відповідальність встановлює правопорушення як правовий факт. Отже, метою юридичної відповідальності є створення умов для реалізації прав та законних інтересів суб'єктів правових адміністративних відносин, зміцнення правопорядку, зниження рівня правопорушень, правильне, засноване на нормативних актах, функціонування механізму правового регулювання тощо.

Об'єктивно юридичну відповідальність слід розглядати як заходи державного примусу, встановлені санкціями, які проявляються у вигляді певних позбавлень за протиправне діяння (майнового, особистого чи організаційного характеру). Об'єктивна відповідальність застосовується лише у взаємовідносинах, які регулюються приватним та міжнародним правом. Підставами виникнення у цьому разі відповідальності може бути необхідність забезпечення ефективності дії правових норм чи соціальна шкідливість певних діянь.

А суб'єктивно – це є певний обов'язок суб'єкта правових відносин зазнати державного примусу у визначений законом спосіб за вчинення протиправного діяння. Підставами виникнення цього виду відповідальності можуть бути матеріальні, фактичні та процесуальні підстави. Так, матеріальна підстава передбачає використання санкцій правових норм, які закріплюють заходи примусу у вигляді позбавлень; фактична – юридичний факт скоєння протиправної дії; процесуальна – акт використання права, який покладає відповідальність. Слід зауважити, що у разі добровільної реалізації відповідальності у застосуванні процесуальної підстави немає потреби.

Представники в адміністративному процесі несуть адміністративну відповідальність перед клієнтом та державою. Адміністративне правопорушення, яке стало підставою для настання адміністративної відповідальності представника, характеризується протиправністю. Слід зазначити, що адміністративній протиправності характерний міжгалузевий характер, що відзначено в Особливій частині Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Головним призначенням юридичної відповідальності, на думку правників, є державний примус до порушеного обов'язку [8, с. 7]. Аналіз літературних даних дозволив зробити висновок, що адміністративна відповідальність є реакцією держави на правопорушення у вигляді покарання або стягнення. Зауважимо, що державний примус як прояв відповідальності представника може бути не лише державним, а й громадським. Слід також звернути увагу, що юридична відповідальність слугує для стимулювання правомірної поведінки, а не для застосування певного виду санкцій.

Однак найбільше досліджень з питань відповідальності представників присвячено питанню дисциплінарної відповідальності адвокатів як представників у судовому процесі. Адвокатура за чинного законодавства розглядається як самоврядний інститут, а отже, юридична відповідальність настає в недержавному примусі. Це також пов'язано з тим, що Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачено лише дисциплінарну відповідальність для адвокатів. До речі, така норма регулювання відповідальності представників була і в попередньому Законі України «Про адвокатуру» від 19.12.1992 р. [9, с. 130]. Інші види юридичної відповідальності – конституційна, адміністративна, цивільно-правова – прямо не передбачені законодавством, проте опосередковано до адвокатів як представників в адміністративному процесі застосовуються й інші, оскільки адвокат відповідає як фізична особа, а не як спеціальний суб'єкт правовідносин.

Слід зазначити, що правниками висловлюється думка щодо необхідності виділення не лише дисциплінарної відповідальності за неналежне виконання або невиконання обов'язків адвоката перед клієнтом чи суспільством, а й інших видів [10]. Проте така позиція наразі є досить суперечною, оскільки законодавчо врегульованою є лише дисциплінарна відповідальність представника-адвоката. Також слід звернути увагу на те, що за Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та іншими правовими актами адвокати мають додаткові гарантії, а у разі, якщо застосовуються інші види юридичної відповідальності, адвокат притягується як звичайна фізична особа.

Дуже часто поняття дисциплінарної відповідальності представників у судовому процесі пов'язують з предметом регулювання трудового права. Це пояснюється тим, що категорія дисциплінарної відповідальності детально вивчалась та була розроблена саме в межах трудового права. Слід зазначити, що нині в чинному законодавстві відсутнє чітке визначення цієї категорії відповідальності. Звертаючись до наукової літератури, можна знайти визначення дисциплінарної відповідальності як обов'язок працівника нести покарання за дисциплінарне порушення, що передбачено нормами трудового права. Інші дослідники пропонують розглядати дисциплінарну відповідальність як особливий правовий стан певного суб'єкта охорони правовідносин, встановлений на законодавчому рівні та проявляється тоді, коли суб'єкт отримує незадовільну оцінку протиправної поведінки суб'єкта, призначаючи примусові заходи за порушення [11, с. 730]. Повніше дає визначення дисциплінарній відповідальності Ю.В. Дем'янчук, визначаючи її як особливий правовий стан суб'єкта дисциплінарних відносин, встановлений нормами трудового, інформаційного й адміністративного права, що зобов'язує порушника зазнати несприятливих з юридичної точки зору наслідків. Формою таких наслідків може бути втрата особистого характеру. Дисциплінарна відповідальність направлена на охорону та забезпечення реалізації на законодавчо визначених умовах прав та обов'язків суб'єктів правовідносин [12, с. 110].

Зазначимо, що передумовою виникнення закріпленої на законодавчому рівні дисциплінарної відповідальності стало формування правил та певних вимог в адвокатській етиці, які спиралися на традиції адвокатури як інституту права. Після нормативного закріплення відповідних

положень вимоги стали обов'язковими для будь-якого адвоката. Порухення таких вимог слугує підставою для настання юридичної відповідальності представника.

Аналізуючи наведені визначення, можна зробити висновок, що під час дослідження питання юридичної відповідальності основою більшість правників використовують саме негативний аспект відповідальності. Проте ми вважаємо, що таке уявлення є досить обмеженим та не дозволяє повністю дослідити питання відповідальності представників в адміністративному процесі. Видається доцільною думка деяких авторів, які розглядають і позитивний аспект відповідальності. Прикладом цього можуть бути дослідження колективу авторів, які виділяють схвалення, заохочення та виправдання як невід'ємний елемент юридичної відповідальності [13, с. 357]. Аналогічні заходи можуть застосовуватись і до представників в адміністративному судочинстві.

За ч. 1–2 ст. 34 Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвоката як представника у судовому процесі може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності у встановленому законом порядку, підставою для чого є вчинення особою дисциплінарного порушення. Частиною 1 ст. 35 цього ж Закону України визначено види дисциплінарної відповідальності за вчинення дисциплінарного порушення. До таких належать такі:

- 1) попередження;
- 2) тимчасове призупинення права на адвокатську діяльність терміном від одного до двадцяти місяців;
- 3) позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю з виключенням з Єдиного реєстру адвокатів України тощо [14].

У разі застосування дисциплінарної відповідальності до адвокатів як представників в адміністративному процесі слід розрізняти відповідальність за професійні порушення та за безпосередню шкоду клієнту. Так, до порушень, які не стосуються належного виконання обов'язків адвоката щодо клієнта можна включити такі: порушення вимог несумісності, ігнорування або неналежне виконання рішень та вимог органів адвокатського самоврядування, порушення передбачених законодавчо обов'язків адвоката тощо. До порушень, які завдають шкоди клієнту, слід віднести порушення присяги адвоката України, порушення правил адвокатської етики, розголошення адвокатської таємниці тощо.

Отже, виділимо основні ознаки дисциплінарної відповідальності представників в адміністративному процесі:

- 1) дисциплінарна відповідальність є різновидом юридичної відповідальності;
- 2) до дисциплінарної відповідальності притягаються представники за скоєння дисциплінарного порушення, тобто неналежного виконання чи невиконання адвокатом чи іншим представником своїх професійних обов'язків;
- 3) застосовуються законодавчо передбачені заходи дисциплінарного впливу з дотриманням правил особливої процедури.

Адвокат може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності лише рішенням кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури за місцем роботи. Подати скаргу (заяву) щодо неналежної поведінки адвоката в адміністративному процесі може як особа, яку представляє адвокат, так і будь-яка інша, яка володіє інформацією щодо скоєння правопорушення адвокатом. Ця скарга має містити відомості про ознаки дисциплінарного порушення адвоката та дані про особу, яка подає скаргу. У такому разі проводиться перевірка відомостей про дисциплінарне порушення адвоката, розглядається дисциплінарна справа, приймається рішення у дисциплінарній справі стосовно адвоката.

На нашу думку, досить важливим аспектом є не лише дисциплінарна відповідальність, яка застосовується до адвокатів як представників в адміністративному судовому процесі, а й моральний аспект, тобто суспільна відповідальність. Якщо звернутися до літературних даних, суспільний аспект відповідальності виражається ступенем відповідності дій певної особи вимогам суспільства, законодавчим нормам та загальним інтересам. Цей вид слугує засобом підтримки цілісності суспільства та справедливості [15, с. 94]. Отже, можливість особи дотримуватись вимог суспільства відображається настанням суспільної відповідальності.

Досліджуючи питання відповідальності представників в адміністративному процесі, нами виявлено, що вона не обмежується лише дисциплінарними санкціями. Цивільно-правова відповідальність виникає в результаті цивільного правопорушення. Серед таких порушень варто виділити порушення майнового та немайнового характеру, неналежне виконання зобов'язань чи неналежне надання правової допомоги (договірна відповідальність), заподіяння позадоговірної шкоди здоров'ю або особистому майну особи, інтереси якої представляє представник в адміні-

стративному процесі [16, с. 469–470]. Загалом норми позадоговірної відповідальності регламентуються положеннями Цивільного Кодексу України. Якщо звернутися до наукової літератури, можна знайти такий розподіл підстав виникнення цивільно-правової відповідальності представника:

- 1) протиправна поведінка представника;
- 2) заподіяння шкоди особі, яку представляє або надає юридичну консультацію представник;
- 3) наявність причинного зв'язку між попередніми двома підставами;
- 4) вина представника, який заподіяв шкоду клієнту тощо [17, с. 869].

Проте п. 14 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не передбачено іншої, крім дисциплінарної, відповідальності для адвоката як представника в адміністративному процесі. Окрім цього, вказаним Законом заборонено притягнення чи погроза до застосування адвоката до кримінальної чи іншої відповідальності. Тобто цим положенням законодавець фактично унеможливило притягнення адвоката як представника до цивільно-правової відповідальності, а отже, відшкодування матеріальних збитків, які були завдані особі під час представництва діями представника, є неможливим.

На нашу думку, такий підхід є некоректним та призводить до порушення низки норм, наприклад, принципу рівності сторін в адміністративному процесі. А також може призвести до зловживання представником свого становища, оскільки на законодавчому рівні не передбачено компенсації та відповідальності, окрім дисциплінарної. Ми погоджуємося з думкою науковців, які зазначають, що можливість притягнення представника, зокрема адвоката, лише до дисциплінарної відповідальності є не лише порушенням принципу рівності сторін цивільно-правових відносин, а й свободи договору, викликає сумніви щодо можливості застосування правових наслідків, передбачених законодавством.

Щодо застосування відповідальності до представників в адміністративному процесі, які діють на основі статутів та внутрішньо-організаційних положень підприємства чи організації (установи), відзначимо, що до них застосовуються загальні положення щодо відповідальності за неналежне виконання своїх обов'язків або порушення норм корпоративної етики. Зауважимо, що особа, яку представляють в адміністративному суді, має право особисто бути присутньою в суді та обмежити повноваження свого представника та контролювати його правову поведінку протягом всього процесу.

Для прокурорів та інших службових осіб, які виступають в ролі представника в адміністративному процесі, застосовується підвищена юридична відповідальність. Це пов'язано з тим, що наслідки скоєння посадовою особою правопорушення в судовому процесі негативно проявляються поза межами безпосередньої посади.

Правовою основою діяльності та юридичної відповідальності прокурорів як представників в адміністративному процесі є законодавчі акти нашої держави, зокрема Закон України «Про прокуратуру», типові правила внутрішнього трудового розпорядку, посадові інструкції, статuti тощо, якими передбачено дисциплінарну відповідальність за правопорушення під час судового процесу.

Під час дослідження юридичної відповідальності представників в адміністративному процесі, які обіймають державну посаду, зокрема й прокурорів, слід звернути увагу, що вони несуть відповідальність за неналежне виконання своїх обов'язків у багатьох аспектах. Зауважимо, що притягнення прокурора як представника можливе не лише до дисциплінарної відповідальності, а й до адміністративної чи кримінальної у разі, якщо це передбачено законом.

**Висновки.** Отже, відповідальність є обов'язком суб'єкта адміністративного процесу відповідати за свої вчинки перед громадою та законом. Тобто відповідальність представника в адміністративному судочинстві є вимогою соціуму, зумовленою необхідністю дотримання етичних та правових норм і правил, що існують, необхідністю усвідомлення негативних наслідків за свої протиправні діяння чи бездіяльність. Юридична відповідальність є однією з форм контролю правової поведінки різних суб'єктів правовідносин, яка може здійснюватися іншими суб'єктами за допомогою юридичних засобів впливу. Результатом відповідальності є досягнення та забезпечення відповідної поведінки певного суб'єкта правовим нормам.

**Список використаних джерел:**

1. Словарь русского литературного языка. Т. 8. М.: Изд-во АН СССР, 1958. 483 с.
2. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. 6-е вид. Х.: Консум, 2002. 160 с.
3. Месрович Н.А. Відповідальність адвоката. Вісник Запорізького національного університету. Серія «Юридичні науки» 2013. № 3. С. 172–177.
4. Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. 7-е изд., перераб. и доп. М.: Республика, 2001. 719 с.
5. Алексеев С.С. Общая теория права: в 2-х т. М.: Юрид. лит., 1981. Т.1. 360 с.
6. Общая теория права и государства: учебник / под ред. В.В. Лазарева. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Юрист, 2001. 520 с.
7. Теория государства и права: курс лекций / под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. М.: Юрист, 1997. 672 с.
8. Братусь С.Н. Юридическая ответственность и законность: очерк теории. М.: «Юридическая литература», 1976. 215 с.
9. Кравченко В.М. Щодо відповідальності адвокатів за порушення зобов'язань за договором з надання правової допомоги. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2014. № 3. С. 130–134.
10. Кухар А.В. Професійна відповідальність адвоката: поняття, форми та місце в системі юридичної відповідальності. Науковий вісник НУБіП України. Серія «Право». 2012. № 173. Ч. 1. С. 63–72.
11. Курс порівняльного трудового права: підручник / за ред. акад. А.Р. Мацюка. Х., 2011. 980 с.
12. Дем'янчук Ю.В. Актуальні проблеми дисциплінарної відповідальності в у мовах законодавства про працю. Молодий вчений. 2014. – № 6(2). с. 108–111.
13. Теория государства и права: учебник / под ред. А.И. Королева, Л.С. Явича. Л., 1982. 382 с.
14. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-УІ / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 27. Ст. 282.
15. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін. / за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трошинського, Ю.П. Сурміна. К.: НАДУ, 2010. 820 с.
16. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: підручник. 2-ге видання. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 520 с.
17. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар: у 2 т. / за ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. 3-е вид., перероб. і доп. К.: Юрінком Інтер, 2008. Т. II. 1088 с.